

Artikel: Terra sancta nullius. Een korte geschiedenis van het niemandsland

Auteur: Erik Doesburg

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 46.4, 12-24.

©2025 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Abstract: Before 1992, the legal foundation of the state of Australia relied on the fiction that the land had been empty and unowned when the British arrived. The ‘empty land’ presumption, popularly rendered as *terra nullius*, reminds one involuntarily of the founding dictum of Zionism: ‘a land without a people for a people without a land’, as both amounting to a dispossession of native peoples and the denial of their natural title to the land, in favour of newly arriving (European) settlers. This article traces the history of both concepts and investigates the degree to which they may be justifiably said to amount to equivalent terms. It finds, in brief, that, despite sharing certain elemental features, the Zionist epigram represents a rallying cry, an appeal to European Jews, whereas the terra nullius doctrine was called upon as a justification of a past episode, to retroactively legitimise what had already been enacted.

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

TERRA SANCTA NULLIUS

EEN KORTE GESCHIEDENIS VAN HET NIEMANDSLAND

Erik Doesburg

De staat Israël wordt regelmatig omschreven als een voorbeeld van ‘vestigingskolonialisme’, gesticht volgens bewezen Europees recept. Een onmisbaar ingrediënt in dit recept is de *terra-nulliusdoctrine*, die inhoudt dat land, zoals bijvoorbeeld Australië, als praktisch onbewoond geen eigenaar kent en derhalve straffeloos kan worden ingenomen door de eerste vinder. In het geval van Israël dient zich een vergelijking met de beroemde en beruchte kreet ‘een land zonder volk voor een volk zonder land’ onverwijld aan – maar is dat historisch verdedigbaar?

Een leeg land

Op slechts weinig plaatsen ter wereld heeft de vraag wie het land toebehoort meer voeten in de aarde dan in Israël en Palestina. Gedurende het 76-jarige bestaan van de staat Israël lijkt het op het eerste gezicht een ononderbroken komen en gaan van scheidslijnen, VN-resoluties, bezette gebieden en illegale nederzettingen. Bij weinigen zal de regio de eerste zijn die voor het geestesoog verschijnt bij het horen van de term ‘niemandsland’. Daarbij denkt men onvrijwillig toch eerder aan een uitgestrekte, onaangeroerde Australische wildernis. Toch hebben Australië en Israël ten minste één ding gemeen: de dominante bevolkingsgroep heeft zich daar grotendeels in de laatste twee eeuwen gevestigd, zonder destijds de al aanwezige bewoners om toestemming te vragen.

Dit knagend gebrek aan toestemming heeft geleid tot de theorie dat toestemming misschien wel helemaal niet vereist was. Door het zo te doen voorkomen alsof er nooit een ander was aan wie toestemming gevraagd kon of moest worden – in andere woorden, het land was leeg – verdwijnt de ‘ander’ uit de geschiedenis, en verwordt het fundament van de staat tot een *tabula rasa*, ofwel een onbeschreven blad. In Australië heet dit fenomeen *terra nullius*, bekend bij slechts weinigen buiten de Australische landsgrenzen. De Israëlische variant kent bijna iedereen: ‘een land zonder volk, voor een volk zonder land’, zoals de zegswijze luidt.

Toch blijft het wijs te waken voor al te makkelijke historische gelijktrekkingen. Hoewel de beide termen veel gemeen hebben, is er sprake van een wezenlijk onderscheid. Ik betoog dat het verschil te vinden is in het beoogde effect van de termen. *Terra nullius* is juridisch van aard en wordt *ex post facto* aangewend, nadat de landsinname heeft plaatsgevonden. De beruchte zionistische slogan is daarentegen polemisch van karakter en vormt

een duidelijk appèl aan (Joodse) toehoorders van de kreet. Om die stelling te verdedigen zal eerst de term *terra nullius* onder de loep worden genomen vanuit verschillende perspectieven: als historisch-juridisch concept, als praktisch instrument en als term in het discours. Daarna volgt een nauwgezette doorlichting van ‘een land zonder volk, voor een volk zonder land’ – waar de kreet vandaan komt, wat het betekent, en in hoeverre de twee begrippen gelijksoortig zijn.

Een medley van klassieken

Ondanks het veelvuldige gebruik is een precieze vertaling van *terra nullius* moeilijk te vinden: de term wordt afwisselend gedefinieerd als ‘niemandsland’, ‘onopgeëist land’, ‘land zonder eigenaar’ of een variant van de bovengenoemden.¹ In een notendop houdt *terra nullius* in dat land dat als zodanig bestempeld is geen eigenaar heeft en dat het eigendomsrecht toekomt aan de eerste die het in bezit, oftewel *occupatio*, neemt.² Niettegenstaande de Latijnse naam, is de term onvindbaar in het Romeins recht. Het betreft een negentiende-eeuwse vondst, ontleend aan het Romeinsrechtelijke *res nullius* (een voorwerp zonder bezitter, een eigendom zonder eigenaar), waaruit *terra nullius* bij wijze van analogie voortkomt.³ Ter illustratie: onder het principe werd bijvoorbeeld een Romeinse slaaf die door zijn eigenaar was verlaten geen vrij man, maar *res nullius*. Derhalve kon hij door een nieuwe eigenaar door inbezitneming tot rechtmatig eigendom worden gemaakt.⁴ Dit principe werd aan het eind van de negentiende eeuw door juristen en academici inzake landeigendom gevangen in het concept *terra nullius*.⁵

In eerste instantie ging het vaak om werkelijk onbewoond, soms zelfs onbewoonbaar, gebied. De term *terra nullius* duikt in het internationaal recht voor het eerst op in een negentiende-eeuws commentaar op de Amerikaanse Monroe-doctrine. Om de Europeanen buiten de deur te houden legden de Verenigde Staten in 1823 middels deze doctrine vast dat het noordwesten van Noord-Amerika geen *terra nullius* was, om zo claims van Groot-Brittannië en Rusland voor te zijn. Daarna bleef het echter lang stil – pas in de twintigste eeuw werd *terra nullius* weer aangehaald, ditmaal in de kwestie aangaande soevereiniteit over de poolgebieden, in casu Groenland, Spitsbergen en Antarctica. Niet vroeger dan tijdens het interbellum, slechts een kleine eeuw geleden, werd *terra nullius* voor het eerst in verbinding gebracht met de Westerse kolonisatie van bewoonde gebieden alsof ze onbewoond waren.⁶ Het onderliggende principe is echter eeuwen ouder. Al in 1622 verdedigde de Engelse dichter en priester John Donne (1571-1631) de strekking van wat later *terra nullius* ging heten, hoewel die term hem dus volstrekt vreemd was. Het natuurrecht en het volkenrecht kennen, zo meende Donne, onbewoond of braakliggend land rechtmatig toe aan de eerste die het in bezit neemt. Dit geldt ook, voegde Donne toe, in het geval dat het land niet ten volle wordt benut. De bewoners van zulk onbebouwd land kunnen niet als eigenaar worden aangemerkt – de zee behoort immers niet aan de visser, noch een heel landschap aan iemand die één of twee hutten aan de rand ervan bezit.⁷

Als juridisch begrip houdt *terra nullius* echter meer in dan ‘slechts’ een landrechtelijke vorm van *res nullius*. Om te beginnen was het

aanvankelijk geen rechtsprincipe zoals geformuleerd in internationale wetgeving en aangewend door gerechtshoven, maar een juridische term in zoverre dat het de gewoontepraktijk van de Europese staten benoemde. De ingrediënten werden uit verschillende bronnen gewonnen, van natuurrecht tot filosofische redeneringen en theologische geschriften, met als resultaat wat David Boucher omschrijft als ‘a curious amalgam of moral, political and legal arguments in the justification of state and individual practice’.⁸ Dit samenraapsel, gecreëerd door vooraanstaande juristen als Samuel von Pufendorf (1632-1694), Christian Wolff (1679-1754), Emer de Vattel (1714-1767) en William Blackstone (1723-1780) was gebaseerd op het Romeinsrechtelijke occupatio. Dit idee, over het verkrijgen van eigenaarschap over res nullius (leeg land), werd gecombineerd met ideeën van Alberico Gentili (1552-1608). Deze ‘vader van het internationaal recht’ betoogde dat ongecultiveerd land geen eigenaar had.⁹ De theorieën van Hugo de Groot (1583-1645) over privé-eigendom werden vervolgens daaraan toegevoegd. Van John Locke (1632-1704) werd de notie van ‘gerechtvaardigde onteigening’ geleend, voor land dat niet optimaal werd benut, en van Thomas Hobbes (1588-1679) werd de stelling overgenomen dat inheemse volken geen staat kenden en ergo geen aanspraak konden maken op soevereiniteit.¹⁰ Het bonte juridische allegaartje vormde het Engelse, Nederlandse en later Amerikaanse antwoord op de pauselijke bul die de koloniale projecten van Spanje en Portugal rechtvaardigde.

De aandachtige lezer bemerkt hier echter een wezenlijk onderscheid: er is een wereld van verschil tussen ‘onbewoond land’ enerzijds en land dat in de ogen van Europese juristen geen ‘rechtmatige’ eigenaar kent anderzijds. De conclusie van hun samenraapsel was namelijk dat slechts een samenleving die de neolithische revolutie heeft doorlopen land kon bezitten, waarmee onder andere Aborigines per definitie werden uitgesloten. Daarnaast moest deze samenleving ook privé-eigendom en bijkomende landomheiningen kennen. Volgens deze Europese normen kunnen non-sedentaire samenlevingen geen land bezitten

Het recht van de sterkste

De kolonisten en functionarissen belast met het uitvoeren van koloniaal beleid hielden zich zelden tot niet bezig met de juridische onderbouwingen en beriepen zich al helemaal niet op Latijnse termen ter rechtvaardiging.¹¹ Wat telde was het oudste recht ter wereld: het recht van de sterkste.¹² Dat heeft echter menig academicus er niet van weerhouden terra nullius als leidend principe en bepalende factor in de Europese kolonisatie van niet-Europese landen, van Canada tot Australië, te bestempelen.¹³

De werkelijkheid ligt iets genuanceerder. In Noord-Amerika werd terra nullius bijvoorbeeld al na enkele decennia aan de kant geschoven, in het licht van een oorspronkelijke bevolking die zich naar zulke Europese gedachte-experimenten niet wilde schikken. Zo deed de Nederlandse West-Indische Compagnie al in 1625 zaken met de oorspronkelijke bewoners zoals men zakendeed met Europeanen: bilaterale verdragen werden gesloten, contracten getekend, ‘vergunningen’ om bomen te kappen werden bij de lokale stammen aangevraagd en land, zoals Manhattan Island, werd verkregen door het van de inheemse eigenaars

Abbeelding 1: Zo werden analfabetische Aborigines in Van Diemensland (Tasmanië) van de invoering van Europees recht op de hoogte gesteld. Deze olieschilderingen op hout werden in 1829, tijdens een gewapend conflict tussen de inheemse bevolking en de Europese kolonisten, in meer afgelegen gebieden door de Britse autoriteiten onder gouverneur George Arthur aan bomen gehangen om de staat van beleg af te kondigen. De afbeelding toont vier scènes: op de bovenste twee leven de twee groepen vredig samen en erkennen de Aborigines het gezag van gouverneur George Arthur. Op de twee onderste scènes wordt de gelijkheid van de twee groepen voor de (Britse) wet afgebeeld – Aborigine of kolonist, moord wordt door de Britse autoriteiten bestraft met ophanging. Deze panels, van onbekende hand, staan bekend als *Governor Davey's Proclamation*, aangezien ze aanvankelijk ten onrechte aan George Arthurs voorvanger Thomas Davey werden toegeschreven.

Bron: American Museum of National History, New York (Wikimedia)

Afbeelding 2: Demonstrant bij pro-Palestijnse demonstratie in Londen op 9 oktober vorig jaar houdt een bord vast met de tekst 'This is a European colonial legacy'. De vergelijking tussen Europees kolonialisme en de staat Israël wordt bij zulke betogingen vaak gemaakt.

Bron: Alisdair Hickson (Wikimedia Commons)

te kopen.¹⁴ De Britten hanteerden in Noord-Amerika vergelijkbare principes: land werd slechts door een koopakte verkregen en Britse kolonisten moesten van de inheemse jachtgebieden afblijven. Zulk beleid bespaarde de Britten, en de Amerikanen na hen, zowel geld als bloedvergieten – zeggen dat het land onbewoond is, is zo gedaan, maar dat stug volhouden tegenover de bewoners is heel wat anders.¹⁵

In andere gevallen kon een terra-nulliusdoctrine overtuigender worden toegepast, bijvoorbeeld toen de Britse East India Company (EIC) haar koloniale oog liet vallen op de Nicobaren en Adamanen. Van deze eilandgroepen, die vandaag de dag onder Indiaas bewind vallen, stelde Thomas Forrest, kapitein in dienst van de EIC, vast dat ze zonder twijfel bewoond werden door een lokale vissersgemeenschap.¹⁶ Toch beschreef Forrest de eilanden als 'uninhabited', ofwel onbewoond. De kwestie was namelijk een van soevereiniteit en juist dit werd de eilanders niet toegeschreven. De Britten waren er daarmee nog niet. De mogelijkheid bestond namelijk dat de eilanders al onderdanen waren van Indiase koningen. Mocht dat zo zijn, dan waren de eilanden als 'inhabited' aan te merken. Waren de vissers echter geen onderdanen van een soevereine vorst, dan lagen de eilanden als 'uninhabited' voor het oprapen. Hoe de zaak ook lag, de 'inhabitants' deden er niet toe. Uiteindelijk draaide het om het recht van de sterkste. De directeurs van de EIC wensten om financiële redenen geen duur conflict met een rivaliserende Europese macht of een

lokaal koninkrijk – de lokale vissers vormden echter zonder machtige beschermheer geen obstakel.¹⁷ Zie bijvoorbeeld het rapport van Alexander Kyd, majoor bij de EIC, uit 1795, waarin hij de plannen van de EIC in de Adamanen als volgt evalueerde: '[o]f the natives it is not necessary to say much, as their existence, or none existence can have very little influence on the plan in question.'¹⁸

Australië vormt een vergelijkbare casus. Hoewel James Cook (1728-1779) instructies had meegekregen de inheemse bevolking als rechtmatige eigenaars van het land te behandelen, vond hij bij aankomst een land dat hem en zijn bemanning uiterst dunbevolkt leek. Wat er was aan bevolking had weinig tot geen kleding, geen interesse in (ruil)handel, geen kennis van landbouw en derhalve ook geen benul van Europese ideeën over grondbezit. Australië kon, vond men in Londen na het aanhoren van Cook, zonder problemen als *terra nullius* worden ingenomen. Waar in Noord-Amerika de financiële balans doorsloeg in het voordeel van kopen in plaats van veroveren, pleitte dezelfde balans in Australië, zoals ook in de Nicobaren en Adamanen, voor het tegenovergestelde. Zodoende werd negentien jaar nadat Cook aan land was gekomen een tweede expeditie naar Australië gestuurd, onder bevel van de kersverse gouverneur van de kolonie New South Wales, Arthur Phillip (1738-1814), ditmaal met de opdracht het land goedschiks dan wel kwaadschiks in beslag te nemen.¹⁹

Zonder land ben je niemand

Terra nullius is echter meer dan een juridisch concept. Wat op het eerste gezicht een gerechtelijke doctrine lijkt, bestrijkt in werkelijkheid cultuur, geschiedschrijving, herinneringscultuur, identiteit en, in het verlengde van al dezen: politiek.²⁰ In de woorden van Ian Anderson, voormalig Deputy Secretary for Indigenous Affairs van Australië en zelf Tasmaans Aborigine: 'Colonial ways of knowing are not historical artefacts that simply linger in contemporary discourse. They are actively reproduced within contemporary dynamics of colonial power.'²¹ Met name in de jaren zeventig en tachtig werd de term *terra nullius* in het Australische publieke debat herontdekt en uitgebreid bediscussieerd. Een leidende rol was hierbij weggelegd voor historici, die een pennensrijd uitvochten over de mate waarin *terra nullius*, als onversneden anachronisme, kon worden toegepast op de kolonisatie van Australië.²²

Ook niet-historici werden na 1992 met de term geconfronteerd door toedoen van een rechtszaak voor het Australisch Hoogerechtshof die bekendstaat als 'Mabo v. Queensland (No. 2)'. In deze zaak verwierp de hoogste rechter expliciet de doctrine van *terra nullius* en erkende daarmee het bestaan van een inheemse eigendomstitel.²³ Deze uitspraak was echter tegen het zere been van veel Australiërs, waaronder dat van Hugh Morgan, de baas van een van de grootste mijnbouwbedrijven van Australië. Waar het gerechtshof *terra nullius* de 'zwartste bladzijde in de geschiedenis van de natie' noemde, snelde Morgan *terra nullius* juist zonder aarzelen te hulp.²⁴ Arthur Phillip had volledig gelijk, aldus Morgan, toen hij Australië voor *terra nullius* hield, aangezien de bewoners in een dermate primitieve staat verkeerden, zonder kleding, taal of besef van geschiedenis, dat een verdrag sluiten met hen onmogelijk was.²⁵ Het was wellicht geen populaire mening,

maar, zo voegde Morgan toe, toch een correcte interpretatie van achttiende-eeuws recht.²⁶

Deze verdediging getuigt niet alleen van een belabberde kennis van achttiende-eeuws recht, maar ook van de geschiedenis. Al in de jaren veertig van de negentiende eeuw drukten liberale tijdschriften in Londen essays waarin tegen terra nullius in niet mis te verstane bewoordingen werd geageerd. In *Fraser's Magazine*, het tijdschrift waarin bijvoorbeeld ook John Stuart Mills invloedrijke essay 'Utilitarianism' voor het eerst het licht zag, verschenen essays die de kolonisatie van Australië als volgt omschreven:

We seise [*sic*], as often as it suits us, their hunting grounds and petty clearances, and prosecute and convict them for trespass and theft as often as they presume to return to stations which were once their dwelling-place.²⁷

In een soortgelijke publicatie, de *North British Review*, viel in 1847 het volgende te lezen van E.W. Landor, een Australische kolonist en advocaat, aangaande de gerechtelijke basis van het koloniale project waarvan hij zelf deel uitmaakte:

A 'right of occupancy!' Amiable sophistry! Why not say boldly at once, the right of power? We have seised [*sic*] upon the country, and shot down the inhabitants, until the survivors have found it expedient to submit to our rule. (...) Upon what grounds can we possibly claim a right to the occupancy of the land?²⁸

Dergelijke opvattingen worden echter nog altijd niet door iedereen gedeeld: de historicus Keith Windschuttle sprak in deze eeuw nog van 'het geschenk der beschaving' dat door de Britten aan de oorspronkelijke bevolking gegeven is.²⁹ Auteur Michael Connor gaat iets minder ver en benadrukt het juridische aspect – aangezien terra nullius als term afwezig was in het vroegste tijdperk van de kolonisatie van Australië, is de portee van zijn betoog dat de substantie derhalve ook geen deel kan uitmaken van het oorspronkelijke motief tot kolonisatie.³⁰ Dat is wat kort door de bocht; het ontzeggen van inheemse landrechten dateert toch zeker van voor hun 'officiële' onteigening in de zaak Cooper v. Stuart (1889).³¹ In deze zaak, die diende voor het hoogste gerechtshof in Australië, werd het land omschreven als 'a tract of territory practically unoccupied, without settled inhabitants or settled law at the time it was peacefully annexed to the British dominions' – 'terra nullius avant la lettre'.³²

Aan de andere kant fungeert terra nullius in het discours als verzamelterm. Terra nullius betekent meer dan 'land zonder eigenaar'; het staat voor de Europese perceptie van de oorspronkelijke bewoners als primitief, barbaars, de *missing link*, etc.³³ In tandem hiermee omvat terra nullius ook een epistemologisch aspect, namelijk de overtuiging dat Westerse ideeën niet cultureel gebonden zijn en, in het verlengde hiervan, vergevorderde ontwikkeling weerspiegelen. Een samenleving is óf Westers óf onontwikkeld. In het geval van Australië werden de inwoners door de

Europeanen als zo onontwikkeld beschouwd, dat ze twijfelden over hun bestaansrecht.³⁴ Maar Australië is niet het enige land waar de consequenties van de erfzonde van een ‘leeg’ geacht land nog elke dag voelbaar zijn.

Een heilig niemandsland

Wie terra nullius hardop vertaalt als ‘een land zonder volk’, lokt aan zijn of haar toehoorders zonder twijfel de omgekeerde herhaling ‘voor een volk zonder land’ uit. Dit epigram is nog altijd onmiskenbaar verbonden met het zionistische project aan het begin van de vorige eeuw, en in die hoedanigheid vooral met de persoon van de bekende Britse zionist Israel Zangwill (1864-1926), die de leus in 1901 de wereld in geholpen zou hebben.³⁵ Zo sterk is de associatie van de slagzin met de oprichting en rechtvaardiging van de Israëliëse staat dat de tekst, in ontkrachtende zin, werd aangehaald in de Palestijnse Onafhankelijkheidsverklaring van 1988, 87 jaar na Zangwill:

[A] people deprived of independence, and one whose homeland was subjected to a new kind of foreign occupation, was exposed to an attempt to give general currency to the falsehood that Palestine was ‘a land without a people’.³⁶

De vergelijking met het lot van de oorspronkelijke bevolking van Australië ligt voor de hand en is snel gemaakt, bijvoorbeeld in 2012 door de Israëliëse historicus Ilan Pappé.³⁷ Of neem bijvoorbeeld dit citaat uit de memoires van journalist Christopher Hitchens:

And the original Zionist slogan – ‘a land without a people for a people without a land’ – disclosed its own negation when I saw the densely populated Arab towns dwelling sullenly under Jewish tutelage. You want irony? How about Jews becoming colonizers at just the moment when other Europeans had given up on the idea?³⁸

Ogenschijnlijk is hier inderdaad sprake van hetzelfde koloniale principe, waarbij de bewoners het rechtmatig eigendom van het land wordt ontzegd, alvorens het land als ‘onbewoond’ door Europeanen kan worden gekoloniseerd. Maar, net als terra nullius, vereist de land-zonder-volk-slogan, waarnaar ik zal verwijzen als het ‘Zangwillepigram’, enige historische context.

Plagiaat

De eerste kanttekening die geplaatst moet worden bij een exegese van het Zangwillepigram is de vaststelling dat het niet in eerste instantie afkomstig is van Israel Zangwill. Zijn gebruik van de kreet in 1901 wordt vaak geciteerd als de oorsprong van de slogan, maar Zangwill zelf verwees in 1920 naar een ander als de auteur: Anthony Ashley-Cooper (1801-1885), beter bekend als Lord Shaftesbury (de zevende, om precies te zijn), die de slogan in 1853 bedacht zou hebben. Shaftesbury, een niet-Joodse christen-zionist en einde-der-tijdenfantast, zag het als zijn taak de terugkeer van de Joden naar het Heilige Land te bespoedigen, om zodoende de tweede komst van Christus

teweeg te brengen. Om de Britse regering hier ook van te overtuigen bedacht hij in een brief aan zijn premier het fameuze epigram, en voegde daaraan ter verduidelijking toe welk volk hij in gedachten had: 'De eeuwige en ware landheren, de Joden!'³⁹

Er is naast Shaftesbury nog een tweede bron die de slogan, waarschijnlijk onafhankelijk van Shaftesbury, de wereld in geholpen heeft: een Amerikaan genaamd John Lawson Stoddard (1850-1931). Stoddard, eveneens niet Joods, was een reiziger en fotograaf en genoot als rondreizend spreker enorme populariteit. Zijn eerste lezing gaf hij toen hij 27 jaar oud was, met behulp van een vroege diap projector voor zijn foto's. Twintig jaar later, op zijn 47e, ging hij puissant rijk met pensioen. In 1891 richtte hij zich, tijdens een lezing in New York over zijn indrukken van Jeruzalem, als volgt tot zijn Joodse toehoorders:

At present Palestine supports only six hundred thousand people, but, with proper cultivation it can easily maintain two and half millions. You are a people without a country; there is a country without a people. Be united. Fulfil the dreams of your old poets and patriarchs. Go back, – go back to the land of Abraham.⁴⁰

Ter verduidelijking: er waren veel Joden, onder wie het enige Joodse lid van het Britse kabinet ten tijde van de beruchte Balfour Declaration, Edwin Montagu (1879-1924), die zich fel tegen het sentiment 'een volk zonder land' keerden. Zij wensten niet te horen te krijgen dat hun rechtmatige plaats als Joden niet Europa was, maar een lap grond in het Midden-Oosten.⁴¹ Echter, Shaftesbury noch Stoddard stoelden hun oproep op het misverstand dat er in Palestina geen bewoners te vinden waren – Stoddard weet zelfs een vrij accuraat bevolkingscijfer te noemen. Geen van beide heren had dus de interpretatie van Edward Said in gedachten, die in *The question of Palestine* in plaats van Stoddards 'a country with a people' aan Zangwill de formulering zonder onbepaald lidwoord toeschrijft: 'a land without people', een land zonder bewoners.⁴² Wanneer Said dus een vurig betoog houdt ter verdediging van de aanwezigheid van de Palestijnse Arabieren, hoeft hij van Shaftesbury of Stoddard geen tegenspraak te verwachten – eerder het tegenovergestelde.

Een botsing van tijdperken

De zionistische beweging zelf was bovendien goed op de hoogte van de aanwezigheid van Arabieren in Palestina, hetgeen hun adoptie van de slogans van Shaftesbury en Stoddard geenszins in de weg stond.⁴³ Waar zij namelijk op doelden werd beter verwoord in 1969 door de toenmalige Israëlsche premier Golda Meir (1898-1978), in een interview met *The Sunday Times*, waarin ze de uitspraak deed, 'There was no such thing as Palestinians.' Meir vervolgde: '[i]t was not as though there was a Palestinian people in Palestine considering itself as a Palestinian people. (...) They did not exist.'⁴⁴

Deze opvatting was verre van uniek. De voorganger van Golda Meir als premier van Israël, Levi Eshkol (1895-1969), had enkele maanden voor

Meirs interview met *The Sunday Times* in een toespraak een vergelijkbare uitspraak gedaan:

What are Palestinians? When I came here there were 250,000 non-Jews, mainly Arabs and Bedouins. It was desert, more than underdeveloped, nothing. (...) It was only after we made the desert bloom and populated it that they became interested in taking it from us.⁴⁵

Hierin is ook het 'Engelse' argument van Locke en Donne duidelijk te

'ARBEID VERSCHAFT RECHT OP LAND, EN WIE HET LAND HET BEST KAN BEWERKEN HEEFT ER OOK HET MEESTE RECHT OP.'

herkennen: arbeid verschaft recht op land en wie het land het best kan bewerken heeft er ook het meeste recht op. Voor Eshkol kende het land toen hij aankwam een kwart miljoen bewoners maar geen eigenaar. Het was door Joodse arbeid dat het land zelf Joods werd. De Joden werden zo niet slechts bewoners, maar eigenaars.

Het Zangwillepigram was dus bedoeld als een politieke constatering en polemisch devies, niet als demografisch feit: er waren bewoners in Palestina, maar geen volk. In het Ottomaanse Rijk en de Arabische wereld waren het de Turken die als eerst een nationale staat wensten, terwijl Palestina rond de eeuwwisseling politiek gezien in een overwegend non-nationale wereld verkeerde. Cook en Meir hadden gelijk: de bewoners van het land waar zij hun oog op hadden laten vallen vormden in beide gevallen geen natiestaat volgens Europees model.⁴⁶ Adam Garfinkle verbindt echter aan deze vaststelling een opvallende conclusie. De stichting van de staat Israël – en het daaruit voortkomende conflict met de Palestijnen – was volgens hem geen 'zonde', maar 'een botsing van culturen en intellectuele tijdperken'. Bovendien ging Israël een stuk netter om met de Palestijnen dan de Amerikanen de Native Americans of de Russen de Siberische volken behandelden.⁴⁷ Garfinkles verweer is een verdediging die net zo goed een schuldbekenenis kan zijn, als de behandeling van inheemse Amerikanen als maatstaf moet dienen. Maar zijn eerste toespeling op een 'botsing van culturen' is niet minder onthullend, door de kolonisatie bedreven door een groep met andere ideeën over de soevereiniteit en staatsvorming af te zetten tegen de oorspronkelijke bewoners als een 'botsing van intellectuele tijdperken'. In welk opzicht is de Britse kolonisatie van Australië dan geen 'botsing van intellectuele tijdperken'? Dat eufemisme zou waarschijnlijk zelfs Hugh Morgan te veel van het goede zijn.

Conclusie

Zowel de terra-nulliusdoctrine als het Zangwillepigram worden vaak, ten onrechte, letterlijk geïnterpreteerd. Voor beide formuleringen geldt echter dat ze alleen doelmatig werken als het land in kwestie juist wel bewoners kent, omdat het alleen dan nodig is de vanzelfsprekende aanspraak op 'hun'

land te weerleggen. Gebruikten de Europeanen, met name de Britten, in de negentiende eeuw voor dit doeleinde de terra-nulliusdoctrine, bediende de zionistische beweging zich van een ogenschijnlijk vergelijkbaar, ietwat vattender dictum. 'Wat lacht u? Verander slechts de naam en het verhaal gaat over u.'

Het gemak waarmee het Zangwillepigram van de tong rolt verbergt echter meer dan het oppervlakkig doet vermoeden. Terra nullius is een rechtvaardiging van een *fait accompli*. De oorspronkelijke zonde is al begaan en het is achteraf dat een legitiem motief daarvoor wordt gezocht. Waar de kolonisatie zelf door het recht van de sterkste werd gestut, wordt het door terra nullius in juridisch jargon verpakt in, voor niet-ingewijden, neutrale bewoordingen. Zoals de Atheners, in de woorden van Thucydides, de bevolking van Melos voorhielden na hun onderwerping: 'de sterkste verricht alles, en de zwakste kan alleen maar bukken.'⁴⁸

Het Zangwillepigram is daarentegen een strijdkreet – Stoddards oproep 'keer terug' volgt moeiteloos. De stelling 'er is een land zonder volk' vormt een uitnodiging aan die Europese Joden die van het antecedent 'een volk zonder land' al overtuigd zijn. In de eerste helft van de vorige eeuw, onder Joden die de Russische pogroms en de Dreyfusaffaire doormaakten, behoefde dit weinig overreding. De historische 'lading', bij gebrek aan een beter woord, is dus volstrekt anders dan in Australië. Waar terra nullius de band tussen land en bevolking middels een juridisch rookgordijn breekt en ontkent, is het Zangwillepigram juist een bevestiging van deze onbreekbare verbinding, een streven de Europese Jood te veranderen van de *Luftmensch*, van 'wortelloze kosmopoliet', in een bloed-en-bodem-slag kolonist, een boer en soldaat met beide voeten stevig op de voorouderlijke grond. Zowel de Britse kolonisten in Australië als hun Joodse collega's in Palestina kwamen echter vroeg of laat bij de conclusie getrokken door de (fictieve) Joodse verkenners die in 1897 door de rabbijnen van Wenen naar Palestina gestuurd zou zijn om de geschiktheid van de regio voor het oprichten van Joodse staat

Eindnoten

- 1 Thomas H. Ford en Justin Clemens, *Barron Field in New South Wales: the poetics of terra nullius* (Carlton 2023) 19; Patricia Springborg, 'Hobbes, Donne, and the Virginia company: "terra nullius" and "the bulimia of dominium"', *History of political thought* 36:1 (2015) 113; Lauren Benton en Benjamin Straumann, 'Acquiring empire by law: from Roman doctrine to early modern European practice', *Law and history review* 28:1 (2010) 1-3. De invloedrijke Britse historicus David Armitage betoogt dat van 1620 tot diep in de negentiende eeuw de Engelse en later Britse kolonisatie en onteigening van inheemse volkeren in Groot-Brittannië, Noord-Amerika, Afrika, en Australië gerechtvaardigd werd door een 'argument from vacancy' (*vacuum domicilium*) dan wel 'absence of ownership' (*terra nullius*), in combinatie met Bijbelse aansporingen zulke gebieden te bevolken. David Armitage, *The ideological origins of the British empire* (Cambridge 2004) 97.
- 2 David Ritter, 'The "rejection of terra nullius" in Mabo: a critical analysis', *Sydney law review* 18:5 (1996) 7.
- 3 Benton en Straumann, 'Acquiring empire', 1-3. Dit concept bestaat nog altijd in Nederlands recht, Artikel 5:40 Burgerlijk Wetboek (BW). Björn Hoops, 'Property meeting the challenge of the commons in the Netherlands', in: Ugo Mattei, Alessandra Quarta, Filippo Valguarnera en Ryan J. Fisher (reds.), *Property meeting the challenge of the commons* (Cham 2023) 224. Cultuurhistoricus Rutger van der Hoeven schrijft dus ten onrechte dat lege gebieden in het Romeins recht *terra nullius* heetten, aangezien de term in Romeins recht niet bestaat. Rutger van der Hoeven, 'Terra nullius', *De Groene Amsterdammer* nr. 46, 13 november 2013, <https://www.groene.nl/artikel/terra-nullius>.
- 4 Peter A.J. van den Berg, 'Slaves: persons or property? The Roman law on slavery and its reception in Western Europe and its overseas territories', *Osaka University law review* 63:1 (2016) 177.
- 5 Ritter, 'The "rejection of terra nullius"', 8.
- 6 Ford en Clemens, *Barron Field in New South Wales*, 20.
- 7 Springborg, 'Hobbes, Donne, and the Virginia company', 113.
- 8 David Boucher, 'The law of nations and the doctrine of terra nullius', in: Olaf Asbach en Peter Schröder (reds.), *War, the state and international law in seventeenth-century Europe* (Farnham 2010) 70.
- 9 Patrick Wolfe, *Settler colonialism: the politics and poetics of an ethnographic event* (Londen 1999) 26-27.
- 10 Yogi Hale Hendlin, 'From terra nullius to terra communis: reconsidering wild land in an era of conservation and indigenous rights', *Environmental philosophy* 11:2 (2014) 145-147.
- 11 Stuart Banner, 'The invention of terra nullius', 260.
- 12 Robert J. Miller, 'The doctrine of discovery in American Indian law', *Idaho law review* 42:1 (2005) 7.
- 13 Udit Sen noemt *terra nullius* 'the defining feature of settler-colonialism in Australia'. Udit Sen, 'Developing terra nullius: colonialism, nationalism, and indigeneity in the Andaman Islands', *Comparative studies in society and history* 59:4 (2017) 946. Alex Zukas omschrijft *terra nullius* zelfs als een 'key European justification for conquering foreign land'. Alex Zukas, 'Terra incognita/terra nullius: modern imperialism, maps, and deception', in: Gary Backhaus en John Murungi (reds.), *Lived topographies and their mediational forces* (Lanham 2005) 45; Michael Asch, 'From terra nullius to affirmation: reconciling aboriginal rights with the Canadian constitution', *Canadian journal of law and society* 17:2 (2002) 39.
- 14 Donna Merwick, *The shame and the sorrow: Dutch-Amerindian encounters in New Netherland* (Philadelphia 2006) 7, 35, 49-63.
- 15 Stuart Banner, 'Why "terra nullius"?: Anthropology and property law in early Australia', *Law and history review* 23:1 (2005) 97-103.
- 16 Gareth Knapman, 'Uninhabited islands in the Bay of Bengal, Penang, Singapore and Botany Bay: what did terra nullius mean in British colonial thinking?' *Australian historical studies* 55:3 (2024) 449-451.

- 17 Knapman, 'Uninhabited islands', 450.
- 18 'Report from Major Kyd relative to the settlements at Prince of Wales Island and the Andamans', IOR G34/1, 394, in Knapman, 'Uninhabited islands', 451.
- 19 Banner, 'Why "terra nullius"?', 99-104.
- 20 Alexandre Kedar, Ahmad Amara en Oren Yiftachel, *Emptied lands: a legal geography of Bedouin rights in the Negev* (Stanford 2018) 9.
- 21 Ian Anderson, 'Introduction', in: Michele Grossman (red.), *Blacklines: contemporary critical writing by indigenous Australians* (Carlton 2003) 24.
- 22 Ford en Clemens, *Barron Field in New South Wales*, 19.
- 23 Garth Nettheim, 'Judicial revolution or cautious correction? Mabo v. Queensland', *University of New South Wales law journal* 16:1 (1993) 1-26.
- 24 Geoff Spencer, 'Australian court decision throws white land ownership into doubt', *Associated Press*, 22 oktober 1992.
- 25 Paul Chamberlin, 'Mining head angry over land judgment', *The Sydney Morning Herald*, 13 oktober 1992.
- 26 Robert Garran, 'WMC chief slams Mabo decision', *Australian financial review*, 13 oktober 1992.
- 27 Kieran Dolin, "'A beautiful fiction of law": rhetorical engagements with terra nullius in the British periodical press in the 1840s', *Journal of Victorian culture* 18:4 (2013) 512-513. J.S. Mills essay *Utilitarianism* verscheen in *Fraser's Magazine* in 1861 en werd in 1863 als boek heruitgegeven. Het groeide uit tot een van de meest invloedrijke filosofische essays van de negentiende eeuw. John Stuart Mill, *Utilitarianism* (Londen 1863).
- 28 Dolin, 'Rhetorical engagements with terra nullius', 511.
- 29 Keith Windschuttle, *The fabrication of Aboriginal history, vol. 1, Van Diemen's Land, 1803-1847* (Sydney 2002) 186.
- 30 Bruce Buchan, 'Traffick of empire: trade, treaty and terra nullius in Australia and North America, 1750-1800', *History compass* 5:2 (2007) 387; Bruce Kercher, 'Native title in the shadows: the origins of the myth of terra nullius in early New South Wales courts', in: Gregory Blue, Martin P. Bunton en Ralph C. Croizier (reds.), *Colonialism and the modern world: selected studies* (New York 2015) 102.
- 31 Eddie Synot en Roshan de Silva-Wijeyeratne, 'Cooper v. Stuart (1889) 14 App Cas 286', in: Nicole Watsonen en Heather Douglas (reds.), *Indigenous legal judgments: bringing indigenous voices into judicial decision making* (Abingdon 2021) 36.
- 32 Buchan, 'Traffick of empire', 387.
- 33 Bruce Buchan en Mary Heath, 'Savagery and civilization: from terra nullius to the "tide of history"', *Ethnicities* 6:1 (2006) 14; Banner, 'Why "terra nullius"?', 104-111.
- 34 Peter Lewis, "'Terra nullius amnesiacs": a theological analysis of the persistence of colonization in the Australian context and the blocks to real reconciliation', in: Mark G. Brett (red.), *Colonial contexts and postcolonial theologies: storyweaving in the Asia-Pacific* (New York 2014) 183-188.
- 35 Diana Muir, "'A land without a people for a people without a land'", *Middle East quarterly* 15:2 (2008) 55-62.
- 36 Brief van 18 november 1988 van de Permanente Vertegenwoordiger van Jordanië bij de Verenigde Naties gericht aan de Secretaris-Generaal, Algemene Vergadering van de VNA/43/827, 18 November 1988, <https://digitallibrary.un.org/record/50478?ln=en&v=pdf>.
- 37 Jen Rosenberg, 'Historian likens Israel to Aboriginal dispossession', *The Sydney Morning Herald*, 19 september 2012.
- 38 Christopher Hitchens, *Hitch-22: a memoir* (Londen 2011) 499.
- 39 Adam M. Garfinkle, 'On the origin, meaning, use and abuse of a phrase', *Middle Eastern studies* 27:4 (1991) 543.